

ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

1. Сутність професійного спорту як соціального явища

Тривалий час професійний спорт розглядався в Україні з чисто ідеологічних позицій. Вважалося, що основні функції, котрі він виконує у суспільстві, це культивування насильства, грубості і жорстокості, досягнення перемоги за всяку ціну, а також прагнення відвернути увагу людей від соціальних проблем. Але більш глибоке знайомство з професійним спортом свідчить про те, що це не так. Професійний спорт є потужним соціальним явищем, бурхливий розвиток якого у XX ст. очевидно свідчить про те, що він виконує важливі соціальні функції у сучасному суспільстві. Про надзвичайно велике соціальне значення професійного спорту, зокрема в США, свідчить такий факт. В 1985 р. співпали дні проведення інаугурації президента США Рональда Рейгана і фінального кубкового матчу з американського футболу. Адміністрація Білого Дому перенесла урочистості у Вашингтоні на день пізніше, а кубкова зустріч відбулася згідно з календарем змагань.

Американські соціологи вважають, що соціальний світ спорту є невід'ємною часткою суспільства. Його культурні характеристики відображають внутрішню культуру суспільства і, у свою чергу, допомагають формувати соціальні стандарти суспільства і стиль життя. Так, палата представників Конгресу США прийняла у 2002 р. резолюцію в якій відзначила великий вклад тенісисток Серени і Венус Вільямс до розбудови расової гармонії у США.

Спорт взагалі, і особливо професійний спорт, пов'язаний з політикою. Одним з перших, хто використав спорт у політичних цілях, був 31-й президент США Гербет Гувер, котрий скористався Олімпійськими іграми в Лос-Анджелесі (1932 р.) для проведення передвиборчої кампанії. У подальшому для завоювання популярності використовували спорт президенти США Р.Ніксон, Д.Форд, Д.Картер та інші провідні політики США та інших країн. Зокрема Р.Ніксон виставляв напоказ інтерес до успіхів чорношкірих спортсменів-професіоналів - футболіста Брауна та баскетболіста Чемберлена - щоб залучити на свій бік темношкірих виборців. Видатний аргентинський футболіст Д.Марадона, який не

раз звинувачувався у вживанні наркотиків, підтримав ідею президента країни К.Менема щодо введення дуже суворих покарань, аж до смертної кари, за розповсюдження і торгівлю наркотиками. Він по телебаченню майстерно доводив усю згубність вживання наркотичних речовин. Перший президент незалежної України Леонід Кравчук включив до складу офіційної делегації до США олімпійських чемпіонів з фігурного катання Віктора Петренка та Оксану Баюл, оскільки пересічні американці уособлювали Україну саме з цими видатними спортсменами. Олімпійський чемпіон Альбервіля (1992 р.) Віктор Петренко на той час був широко відомий у США як професійний фігурист, а 16-річна Оксана Баюл незадовго до візиту у напруженій боротьбі з американкою Ненсі Карріген стала олімпійською чемпіонкою Ліллекхаммера (1994 р.). Третій президент незалежної України В.Ющенко до складу офіційної делегації України до Німеччини включив чемпіона світу з професійного боксу В.Кличко, який користується великою популярністю у німців.

Досить відверто використав шосту перемогу легендарного американського велосипедиста Ланса Армстронга у багатоденній гонці „Тур де Франс” (2004 р.) у своїй передвиборчій компанії президент США Джордж Буш. Він заявив, що захоплений волею Армстронга до перемоги. Йому хотілось би взяти приклад з Ланса і виграти вибори.

Професійний спорт як соціальне явище має свої особливості. Критерієм визначення професіоналізму в спорті є наявність трудових взаємовідносин між спортсменом і роботодавцем [Профессиональный спорт, 2000]. Вони фіксуються у формі контракту або іншого юридичного документу, що регламентує відносини між підприємцями та спортсменами-професіоналами. Ця ознака є головною, що відрізняє професійний спорт від олімпійського спорту. Професійний спорт це продукт розвитку сучасного суспільства, його культури, різновид бізнесу, важлива частина індустрії розваг. Доказом цього є спеціальні законодавчі акти, що прийняті в окремих країнах. Так, наприклад, Міністерство торгівлі США, в класифікації різновидів бізнесу, відносить професійний спорт до індустрії розваг, а за класифікацією ООН спортивні заходи належать до сфери послуг [Фомин Ю., 1991]. У сучасному суспільстві спорт виступає не тільки як

розвага, гра і засіб рекреації, він впливає на систему освіти, релігію, економіку і політику. У країнах, що розвиваються, спорт виконує функцію "національної розбудови". Комерціалізація і професіоналізація спорту сприяють перетворенню його на продукт споживання як у формі спортивних змагань, так і у формі масових занять окремими видами спорту. Предметом продажу і споживання стають не тільки спортивне видовище, спортивний інвентар, атрибутика тощо, але і самі спортсмени, їхній імідж, спосіб життя, мораль тощо. Професійний спорт це один із різновидів підприємницької діяльності, що відповідає дії економічних законів. У професійних лігах, клубах існує ринок робочої сили, практикується продаж-купівля окремих спортсменів і команд, у законодавчому порядку регламентуються права і обов'язки спортсменів-професіоналів. Свого часу американський підприємець Ріглі зауважив, що у професійному бейсболі надто багато від спорту, щоб бути бізнесом, і надто багато від бізнесу, щоб бути спортом. Американський журнал "Економіст" вважає професійний бейсбол "бейсбольною промисловістю" і розглядає його як бізнес, що швидко прогресує [цит. за Кулешов А., 1984].

Власників команд, керівництво ліг, клубів цікавлять, насамперед матеріальні питання. Виходячи з них здійснюється організація і керівництво професійним спортом. Професор університету в Оклахомі Джон Руні стверджує, що міста у яких створюється професійні команди, як і їхня кількість визначаються виключно мотивами прибутку. Виходячи із мотивів прибутку професійний спорт має задовільняти потреби глядачів. Саме популярність того чи іншого виду професійного спорту забезпечує матеріальний рівень його функціонування, прибутки власників, організаторів та спортсменів.

Соціологи розглядають спорт взагалі, і особливо професійний спорт, як мікромодель суспільства, взаємовідносини в якому сприяють формуванню, збереженню та актуалізації системи суспільних цінностей. Це, насамперед, такі цінності як успіх, конкуренція, матеріальні блага, лідерство, індивідуалізм тощо. Важливе місце у системі традиційних цінностей суспільства належить концепції "рівних можливостей на успіх", у якій спорт немов би уособлює "скорочений" шлях досягнення мети. Колишній президент США, прихильник американського

футболу, Д.Форд стверджував, що Америка дуже прив'язана до футболу, і він має величезне значення для нації. Досвід гри у футбол можна застосовувати упродовж усього подальшого життя, з цього досвіду можна черпати повними жменями. Велике соціальне значення спорту у XX ст. зрозуміли і провідні релігійні конфесії світу. Зокрема, Ватікан закликає віруючих займатися спортом, оскільки він сприяє зміцненню духу. У виступі на Конгресі католицького спортивного союзу папа Пій XII підкреслював, що спорт стає сильною зброєю в руках умілих проповідників і через спорт посилюється "вплив бога". З'явилися, як, наприклад, у Шведському церковному управлінні спеціальні посади секретаря або настоятеля з питань спорту.

Професійний спорт явище суперечне і неоднозначне. Йому притаманні як позитивні, так і негативні риси.

Позитивні риси — це пошук нових засобів і методів тренування; удосконалення системи відбору обдарованих спортсменів; задоволення потреб у розвагах (особистих та глядацьких); формування, збереження та актуалізація суспільних цінностей; відтворення змагальних відносин, що характерні для сучасного суспільства; популяризація спорту; залучення членів суспільства до занять спортом тощо. Видатні спортсмени-професіонали надзвичайно популярні серед широких верств населення. Провідний хокеїст NHL Уейн Гретцкі так і не закінчив середньої школи, але став найпопулярнішою людиною Канади і "символом її можливостей" за межами країни. За свідченнями канадських засобів масової інформації унікальність Гретцкі полягає в тому, що його ім'я на вустах п'яти поколінь канадців: бабусі і дідусі хотіли б, щоб він був їх онуком; батьки хотіли б мати такого сина; однолітки раді були б мати такого товариша; для підлітків - він кумир і приклад для наслідування; маленьким дітям залишається жалкувати, що він не їх батько.

В той же час професійний спорт має і низку суттєвих негативних рис. Оскільки у професійному спорті високий спортивний результат є засобом досягнення матеріальних благ та отримання максимальних прибутків, то поширення набуває ціннісна орієнтація, девіз котрої - "Перемога - єдина мета".

Це, у свою чергу, стимулює такі негативні явища як: невідповідність рухової активності і біологічних можливостей організму (перевантаження); вживання стимулюючих засобів; виникнення конфліктних ситуацій і надмірна агресивність внаслідок великої емоційності змагань та престижності спортивного результату (цьому певною мірою сприяє і надмірна агресивність глядачів). Прикладом надзвичайного прояву агресивності і жорстокості є поведінка ексчемпіона світу серед боксерів-професіоналів суперважкої вагової категорії Майка Тайсона в матчі-реванші з чемпіоном світу Евандером Холіфілдом, що відбувся 28 червня 1997 р. Під час поєдинку він відкусив суперникові шматочок вуха. Щоправда, Тайсону було зараховано поразку, не виплачено 10% гонорару та дискваліфіковано на невизначений час. Агресія і насильство, що штучно насаджуються у професійному спорті, є результатом розрахованих дій, котрі спрямовані на експлуатацію низьких інстинктів людини. Таким чином агресія і насильство у професійному спорті стали своєрідним товаром, предметом споживання, котрий постачають клуби-фірми на ринок масової видовищної культури. Наприклад, тренер команди NHL "Лос-Анджелес кінгз" Дон Перрі перевів Пола Малвея до фарм-клубу лише за те, що він відмовився виконати його наказ взяти участь у бійці, котра виникла на майданчику. Занесеного до "чорного списку" П.Малвея у подальшому жоден клуб NHL не взяв на роботу. Сумну статистику наслідків агресивності у професійному боксі наводить американський журнал "Ринг". Понад 500 боксерів загинули безпосередньо на рингу, або внаслідок травм, що отримали в ході боксерських поєдинків. "Рекордним" вважається 1953 р. - 22 поєдинки з летальним наслідком. Останнім часом різко зросла кількість смертельних випадків у футболі під час тренувань і змагань та безпосередньо після них. За даними італійського судді Гуаріньєлло за останні 30 років лише в „Серії А” померло внаслідок вживання допінгу 30 футболістів.

За офіційними даними близько половини професійних футболістів США вживають наркотики. Джон Грабовскі з Національного інституту по боротьбі з наркоманією відмічає, що атлети вживають наркотики з розрахунком перемогти. Ця ідея, в решті решт, йде від керівництва клубів. Воно платить великі гроші за

перемоги, і для їх досягнення, вважають гравці, всі засоби добрі. Але раніше, чи пізніше приходить розплата. Колишній кумир вболівальників Дон Різ писав у своїй сповіді що ненавидить лігу, футбол, саму гру - все те, що пронизане наркотиками. Він бачив як гинули команди. Йому довелося грати за команду Нью-Орлеана саме в той час, коли наркотики стали загальною пристрастю. Гравці нюхали кокаїн в роздягальнях перед грою, в перервах, а вночі вешталися вулицями у пошуках нових і нових доз. Він був одним з них. Але не слід думати, що футбол це виняток. Так, в сезоні 1981/82 рр. чотири гравці бейсбольної команди "Брюерс" і два гравці баскетбольного клубу "Бакс" були під слідством за звинуваченням у торгівлі наркотиками. Важко навіть перерахувати імена спортсменів, які стали жертвою наркоманії і опинилися за ґратами. Серед них і олімпійський чемпіон, екс-рекордсмен світу з бігу на 100 м, а у подальшому професійний футболіст Боб Хейєс. Щоправда, останнім часом професійні ліги розгорнули боротьбу з застосуванням стимуляторів. Так, в NBA функціонує спеціальний реабілітаційний центр в місті Пасадена, де пропонують пройти лікування тим, кого викрили у вживанні допінгів вперше. При повторному викритті - спортсмена дискваліфікують на два роки. Для тих, хто попадеться в третє - встановлена ​​пожиттєва дискваліфікація [Сигов Ю., 1989].

Активізує боротьбу з вживанням допінгу і ФІФА. У 2004 р. сталися два гучні скандали в англійській Прем'єр-лізі. За неявку на допінгконтроль було дискваліфіковано на шість місяців гравця клубу „Манчестер Юнайтед” Ріо Феддинанта. Гравця „Челсі” і національної збірної Румунії Адріана Муту за вживання допінгу дискваліфіковано на сім місяців, оштрафовано на 20 тисяч фунтів стерлінгів і відраховано з команди.

В 1996 р. NHL також ввела нові правила боротьби зі вживанням допінгів. Якщо спортсмен сам зізнається, що вживає наркотики то його ім'я буде триматися в таємниці, але він зобов'язаний буде пройти курс лікування. При повторному порушенні його буде дискваліфіковано на період лікування без збереження зарплати. Третє порушення карається дискваліфікацією на півроку без збереження зарплати. При цьому спортсмен повинен пройти курс лікування. Четверте порушення - дискваліфікація на рік без збереження зарплати і без

надання права на курс лікування. Ці правила погоджені з Асоціацією гравців NHL.

Можливість швидкого збагачення у професійному спорті спонукає деяких спортсменів до шахрайства. Так, ще в 1964 р. англійський журналіст П.Кемплінг на сторінках газети "Санді піпл" викрив групу шахраїв, котрі заробляли на футбольному тоталізаторі. В афері брали участь кілька відомих футболістів, у тому числі два гравці збірної Англії - півзахисники Тоні Кай і Пітер Суон. Вони брали участь у підтасовці результатів матчів (певний рахунок зустрічі) і за це попали до в'язниці [Сигов Ю.,1989]. В 1980 р. стався один з найгучніших скандалів в італійському футболі. Генеральний прокурор Італії порушив кримінальну справу проти 33 футболістів, які були замішані в організації „договірних” матчів. Внаслідок розгляду справи в суді клуби „Мілан” і „Лацио” було позбавлено права виступати в „Серії А”, а багатьох футболістів, у тому числі одного з кращих форвардів італійського футболу, Паоло Россі, дискваліфіковано на тривалі терміни. У 2004 році в італійському футболі знову виникла аналогічна ситуація. Дисциплінарна комісія футбольної ліги звинуватила 40 гравців і 12 клубів різних дивізіонів у змовах щодо досягнення фіксованих (договірних) результатів у матчах. В порушеннях закону звинувачувалися не тільки спортсмени. В лютому 1997 р. добровільно пішов до в'язниці відомий французький бізнесмен, президент футбольного клубу "Олімпік" Бернар Тапі, якого звинуватили у купівлі "перемог" свого клубу. Шахрайство спостерігається не тільки в ігрових видах професійного спорту. За відмивання коштів, що отримані від промоутерів за просування їх боксерів у рейтингу IBF, а також за приховування цих прибутків від податкового відомства на 22 місяці засуджено колишнього президента Міжнародної федерації боксу Роберта Лі-старшого.

Грубість і насильство у професійному спорті фактично закладено у дихотомії виробник–споживач, провідній формулі ринкових відносин. Споживачі (глядачі) бажають бачити більше жорстокості, тому виробники (власники клубів, менеджери, тренери та спортсмени) її постачають. Вони стараються тримати глядачів у стані "захоплюючого задоволення".

Виходячи з викладеного мета професійного спорту полягає в досягненні максимальних прибутків у сфері надання спортивних послуг населенню.

Поряд з цим оптимальне його функціонування, як специфічного суспільного явища можливе лише за умови розв'язання низки провідних завдань:

- 1) задоволення потреб у розвагах;
- 2) формування, збереження та актуалізація суспільних цінностей;
- 3) відтворення змагальних відносин, що характерні для сучасного суспільства
- 4) популяризація спорту;
- 5) залучення членів суспільства до занять спортом.
- 6) вдосконалення системи відбору обдарованих спортсменів;
- 7) пошук нових засобів і методів підготовки спортсменів;

Професійний спорт, як суспільне явище - це різновид підприємницької діяльності у сфері індустрії розваг. Його мета полягає в отриманні якомога більших прибутків. Разом з цим професійний спорт розв'язує низку важливих соціальних завдань. Професійний спорт - явище суперечне, котрому притаманні як позитивні, так і негативні риси.